Przegląd Prawniczy TBSP UJ 2023/1
ISSN 2956-9435
DOI: 10.5281/zenodo.10790670

Filip Olszówka[1]

Prekluzja jako instrument przeciwdziałania przewlekłości postępowania przed sądem polubownym w Polsce

Wpływ tekstu: 17.5.2023 ○ Akceptacja do publikacji: 21.8.2023

Streszczenie:

Celem artykułu jest przeanalizowanie roli prekluzji w postępowaniu polubownym pod kątem jej skuteczności w przeciwdziałaniu przewlekłości postępowania. W tym celu przeanalizowano rozwiązania ustawowe, jak i ewolucję podejścia do prekluzji w regulaminach największych polskich sądów polubownych, a także zebrano wypowiedzi doktryny w tej materii.

Słowa kluczowe: prekluzja, koncentracja materiału procesowego, postępowanie polubowne, arbitraż, szybkość postępowania

Preclusion as an Instrument Against the Lengthiness of Arbitration Proceedings

The aim of this article is to analyze the role of preclusion in arbitration proceedings in terms of its effectiveness in counteracting the lengthiness of proceedings. For this purpose, the statutory solutions as well as the evolution of the approach to preclusion in the rules of the largest arbitral tribunals were analyzed, and the statements of the doctrine on the subject were collected.

Key words: preclusion, efficiency of the proceedings, arbitration, arbitration proceedings

[1] Autor jest studentem V roku Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, f.olszowka@student.uw.edu.pl, ORCID 0000-0002-3060-9509.

1. System prekluzji w postępowaniu cywilnym

Prekluzja stanowi przedmiot zainteresowania nauki prawa przy okazji rozważania instrumentów służących realizacji zasady koncentracji materiału procesowego[2], istotnej przy zapewnianiu właściwej ekonomiki i szybkości postępowania[3]. Zasada szybkości postępowania to wraz z zasadą prawdy dwie z wielu naczelnych zasad postępowania przed sądem polubownym[4]. Są one wobec siebie antagonistyczne[5], a ich stosowanie wymaga każdorazowego wyważenia. W przypadku tych dwóch zasad jest to o tyle trudne, że największe ryzyko przewlekłości procesu tkwi w tej jego części, w której bezpośrednio tę prawdę się „ustala", tj. w postępowaniu dowodowym. Zagrożeniem takim może być duża liczba świadków, materiału procesowego, ale też strategie stron, takie jak dostarczanie pism procesowych na rozprawie, wymagające jej odroczenia[6], albo powstrzymywanie się z wnioskami dowodowymi na zakończenie postępowania, tak aby zaskoczyć stronę i uniemożliwić jej skuteczną obronę.

Zasada koncentracji materiału procesowego realizuje się poprzez przyjęcie jednego z dwóch instrumentów – systemu prekluzji albo systemu władzy dyskrecjonalnej sędziego, polegającego na swobodzie sędziego w dopuszczaniu lub niedopuszczaniu twierdzeń i dowodów. Celem obu, przeciwstawnych instytucji jest nakłonienie stron do takiego przedstawiania materiału procesowego, które służyć będzie skupieniu materiału procesowego[7].

Obecnie prekluzja w swojej czystej postaci przybiera postać normy wymagającej od powoda powołania wszystkich twierdzeń i dowodów na ich poparcie już w pozwie, a od pozwanego w odpowiedzi na pozew pod rygorem nieuwzględnienia spóźnionych twierdzeń lub dowodów[8]. W szerszym znaczeniu prekluzję rozumie się jako wykluczenie możliwości gromadzenia materiału procesowego oraz podnoszenia zarzutów i twierdzeń po upływie wskazanego terminu[9]. W najbardziej radykalnym wariancie konieczne jest ich powołanie nawet „w sposób ewentualny, wyrażający się w powołaniu

---

[2] T. Zembrzuski, *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego – konsekwencje zmian*, red. M. Dziurda, T. Zembrzuski, Warszawa 2021, s. 47 i n.

[3] K. Weitz, *Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. H. Dolecki, K. Flaga-Gieruszyńska, Warszawa 2009, s. 76.

[4] S. Włodyka, *Arbitraż gospodarczy,* Warszawa 1985, s. 140–142.

[5] M. Tyczka, *Arbitraż i postępowanie arbitrażowe,* Warszawa 1985, s. 226.

[6] A. Janik, *Środki przeciwdziałające przewlekłości postępowania arbitrażowego*, „Acta Iuris Stetinensis" 2018, z. 3 (23), s. 105.

[7] K. Weitz, *Między*…, s. 8.

[8] J. Gwiazdomorski, *Terminy zawite do dochodzenia roszczeń w Kodeksie cywilnym*, „Ruch Prawniczy Ekonomiczny i Społeczny" 1968, nr 3, s. 88–90.

[9] K. Gajda-Roszczynialska, *System koncentracji materiału procesowego po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w postępowaniu zwyczajnym*, „Polski Proces Cywilny" 2020, nr 1, s. 68.

ich jedynie na wypadek, gdyby inne twierdzenie lub dowód nie odniosły zamierzonego przez stronę skutku lub nie zostały uwzględnione”[10].

Spóźnione powołanie twierdzeń i dowodów skutkuje co do zasady ich pominięciem przez sąd *ex lege*, choć ta restrykcyjna sankcja łagodzona bywa elementami władzy dyskrecjonalnej sędziego. Podstawowym narzędziem służącym do łagodzenia skutków prekluzji są przesłanki egzoneracyjne umożliwiające wniesienie twierdzeń, zarzutów i dowodów po upływie terminu prekluzyjnego w razie stwierdzenia przez sąd braku możliwości przedstawienia ich wcześniej lub jeśli potrzeba ich przedstawienia powstała później. Historycznie, jak wskazuje K. Gajda-Roszczynialska[11], na gruncie poprzedniego stanu prawnego, na drodze orzeczniczej łagodzono system prekluzji, m.in. uznając, że niewskazanie w pozwie potrzeby powołania dowodu z opinii biegłego nie stanowi naruszenia prekluzji, gdy dany fakt został wykazany za pomocą dokumentów, ponieważ potrzeba powołania biegłego powstaje dopiero po zakwestionowaniu wysokości szkody[12], bądź posługując się pojęciami interesu spółki lub zasad współżycia społecznego[13].

2. Wady i zalety prekluzji

System prekluzji w większym stopniu zapewnia realizację zasady szybkości, nie pozostawiając dopuszczalności dowodów uznaniu sądu. Zapewnia się tym samym pewność i przewidywalność prawa, a minimalizuje ryzyko tzw. „samowoli sędziowskiej”[14]. Przewlekanie postępowania, szczególnie strategia przedstawiania nowych faktów i dowodów tuż przed zamknięciem postępowania, przez co konieczne jest odroczenie orzeczenia zespołu orzekającego, pozwala „zyskiwać na czasie”, a także faworyzuje silniejszą ekonomicznie stronę postępowania. Prekluzja znacząco może skrócić postępowanie, a tym samym zredukować jego koszty, przyczyniając się do realizacji zasady równości w ekonomicznym jej aspekcie[15]. Zasada równości stron w postępowaniu ma z kolei charakter podstawowy, choć nie bezwzględny[16]. System prekluzji zapewnia też realizację zasady równości w aspekcie „równości broni” – już na początku postępowania obie strony wiedzą, jaką argumentacją posługują się przeciwnicy procesowi, a w konsekwencji są w stanie efektywnie refutować.

Paradoksalnie, choć największą zaletą systemu prekluzji jest efektywność czasowa procesu i zdyscyplinowanie jego uczestników, jego największą wadą jest ryzyko wydłużenia się postępowania. Konieczność przedstawienia dowodów nawet w sposób ewentualny nakłada na strony konieczność przedłożenia nadmiernej ilości dokumentów i zgłaszania

[10] K. Weitz, *Między*…, s. 78.

[11] K. Gajda-Roszczynialska, *System*…, s. 78.

[12] Wyrok SN z 10.7.2008 r., III CSK 65/08, LEX nr 448045.

[13] Wyrok SN z 21.2.2008 r., III CSK 292/07, „Monitor Prawniczy” 2008, nr 7, s. 342.

[14] K. Weitz, *Między*…, s. 78.

[15] A. Góra-Błaszczykowska, *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008, s. 100; K. Lichoń, *Obowiązywanie zasady równości stron w postępowaniu przed sądem polubownym*, „Folia Iuridica Wratislavienis”, Wrocław 2013, s. 178.

[16] K. Lichoń, *Obowiązywanie*…, s. 163.

świadków na wszelki wypadek, które w późniejszym terminie nie zostałyby złożone. Skład orzekający potrzebuje więc zdecydowanie więcej czasu, aby zapoznać się z przedstawionym materiałem. Jednocześnie system prekluzji zabija naturalną dynamikę procesową i swobodny przebieg postępowania[17], które są szczególnie istotne dla postępowania przed sądem polubownym, opartego jednak na deregulacji formalnej[18]. Oprócz tego wydaje się, że prekluzja mogłaby także ograniczać możliwość ustalenia przez zespół orzekający prawdy materialnej. Moim zdaniem pogląd taki oparty jest na zbyt daleko idącej idealizacji władzy dyskrecjonalnej zespołu orzekającego i jej wpływu na rozstrzygniecie. Stąd rację przyznać należy K. Weitzowi, który stwierdził, że: „zarówno prekluzja materiału procesowego przedstawionego zbyt późno, jak i jego wykluczenie na mocy decyzji sądu mogą mieć negatywne skutki w tym zakresie"[19]. Wreszcie, prekluzja może w szczególnych sytuacjach naruszać zasadę równości, np. w sporach konsumenckich, w których istnieje ryzyko, że konsument nie zna swoich praw, a tym samym ograniczenie czasowe możliwości podnoszenia niektórych zarzutów osłabia jego pozycję względem przedsiębiorcy[20].

3. Prekluzja w kodeksowej regulacji postępowania przed sądem polubownym

W okresie PRL sądownictwo polubowne dzieliło się na dwa segmenty – arbitraż „prywatny", ograniczający się do prywatnego sektora gospodarki i w ograniczonym stopniu do sektora gospodarki uspołecznionej[21] oraz arbitraż państwowy, którego podmiotami były jednostki gospodarki uspołecznionej[22]. Kodeks postępowania cywilnego[23] nie odnosił się w zasadzie do samego postępowania przed sądem polubownym, jednak prekluzja, tzw. „prekluzja arbitrażowa"[24], była jednym z fundamentalnych narzędzi zapewniających szybkość prywatnego postępowania arbitrażowego[25]. Zaś w arbitrażu państwowym powód zobowiązany był do wskazania wszystkich niezbędnych dowodów już w pierwszym piśmie procesowym[26], załączając przy tym powołane dokumenty[27].

[17] K. Weitz, *Między*…, s. 88.

[18] K. Gajda-Roszczynialska, *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym,* Warszawa 2012, s. 494–495.

[19] K. Weitz, *Między*…, s. 79.

[20] K. Lichoń, *Obowiązywanie*…, s. 175–178.

[21] B. Dobrzański [w:] B. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom 1*, Warszawa 1975, s. 1006; S. Dalka, *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987, s. 13.

[22] Z. Klafkowski, A. Rosienkiewicz, *Państwowy Arbitraż Gospodarczy. Komentarz*, Warszawa 1978.

[23] Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 43, poz. 296).

[24] S. Włodyka, *Arbitraż*…, s. 293.

[25] M. Tyczka, *Arbitraż*…, s. 225–227; J. Gwiazdomorski, *Terminy*…, s. 88–90.

[26] Zob. § 19 i § 26 Rozporządzenia Rady Ministrów z 24.10.1949 r. w sprawie organizacji państwowych komisji arbitrażowych i trybu postępowania arbitrażowego (Dz.U. nr 55, poz. 441) oraz § 18 i § 26 Rozporządzenia Rady Ministrów z 19.9.1983 r. w sprawie postępowania arbitrażowego (Dz.U. nr 57, poz. 255 ze zm.).

[27] S. Dalka, *Postępowanie arbitrażowe,* Gdańsk 1988, s. 73.

W drugiej instancji, tj. przed istniejącą wówczas Główną Komisją Arbitrażową, prekluzja obowiązywała rygorystycznie. Główna Komisja Arbitrażowa orzekała co do zasady wyłącznie na podstawie materiału procesowego zebranego w toku postępowania przed okręgową komisją arbitrażową[28]. Był to wyraz prymatu zasady szybkości nad zasadą prawdy obiektywnej[29].

Obecna kodeksowa regulacja postępowania przed sądem polubownym[30] także nasycona jest terminami prekluzyjnymi dotyczącymi podnoszenia zarzutów[31], choć jest mniej rygorystyczna. Przedstawione zostały one poniżej.

Art. 1165 § 1 kodeksu postępowania cywilnego[32] wyznacza termin na podniesienie zarzutu zapisu na sąd polubowny w postępowaniu przed sądem państwowym. Konieczne jest jego podniesienie przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy. W przeciwnym razie strona traci możliwość skorzystania z zarzutu zapisu na sąd polubowny w dalszym toku postępowania[33].

Charakter prekluzyjny ma także art. 1180 § 2 k.p.c. Przyjęto w tym przepisie najbardziej surowy charakter prekluzji dotyczącej podnoszenia zarzutów, a mianowicie obowiązek podniesienia zarzutu braku właściwości sądu polubownego już w pierwszym piśmie procesowym, chyba że przed upływem terminu strona nie znała i przy dołożeniu należytej staranności nie mogła poznać podstawy zarzutu albo jego podstawa powstała dopiero po upływie tego terminu. Jednocześnie prekluzja nie jest bezwzględna[34] – sąd polubowny może rozpoznać zarzut w razie uznania opóźnienia za usprawiedliwione. Tym samym system prekluzji łagodzony jest elementem dyskrecjonalności sędziego[35]. Strony mogą także zrezygnować z obowiązku podniesienia tego zarzutu już w pierwszym piśmie procesowym i samodzielnie ustalić termin prekluzyjny. Uzgodnienie takiego terminu przez strony może nastąpić wyłącznie przed upływem terminu odpowiedzi na pozew[36].

Kolejny termin prekluzyjny zawarty jest w art. 1180 § 2 zd. 4 k.p.c. Dotyczy wykroczenia przez stronę poza zakres zapisu na sąd polubowny, w razie rozszerzenia powództwa przez powoda albo wytoczenia powództwa wzajemnego przez pozwanego.

---

[28] Zob. § 70 ust. 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z 19.9.1983 r. w sprawie postępowania arbitrażowego (Dz.U. nr 57, poz. 255 ze zm.).

[29] S. Dalka, *Postępowanie*…, s. 74.

[30] W 2019 r. ustawodawca zdecydował się także powrócić do prekluzji w postępowaniu przed sądem państwowym w sprawach gospodarczych; zob. K. Gajda-Roszczynialska, *System*…, s. 68–78.

[31] K. Gajda-Roszczynialska, *Alternatywne metody rozwiązywania sporów konsumenckich – arbitraż, wybrane zagadnienia (cz. III)*, „ADR. Arbitraż i Mediacja" 2008, nr 4, s. 29–50.

[32] Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2021, poz. 1805, tekst jedn. ze zm.), dalej: k.p.c.

[33] S. Dalka, *Sądownictwo*…, s. 71.

[34] P. Pruś [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 478–1217*, red. M. Manowska, LEX/el. 2021, komentarz do art. 1180 k.p.c., teza 3.

[35] M.P. Wójcik [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 730–1217*, red. A. Jakubecki, LEX/el. 2017, komentarz do art. 1180 k.p.c., teza 4.

[36] A. Orzeł-Jakubowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Legalis/el. 2022, komentarz do art. 1180 k.p.c., teza 10.

Konieczne jest niezwłoczne podniesienie tego zarzutu, pod rygorem utraty możliwości jego podniesienia w późniejszym terminie, chyba że sąd polubowny rozpozna spóźniony zarzut, uznając opóźnienie za usprawiedliwione. Ponownie złączone zostały system prekluzji i elementy systemu dyskrecjonalnej władzy sędziego. Z jednej strony bowiem wyznaczony został termin prekluzyjny, z drugiej zaś istnieją przesłanki egzoneracyjne, o których zastosowaniu każdorazowo decyduje sąd.

Prekluzja tego zarzutu oddziałuje także na postępowanie o uchylenie wyroku sądu polubownego[37]. Z tego względu powstały wątpliwości co do znaczenia terminu „niezwłocznie" w tym przepisie. Według pierwszego poglądu „niezwłoczne zgłoszenie zarzutu powinno nastąpić w pierwszym piśmie składanym przez przeciwnika nowego żądania zgodnie z ustalonym przez sąd polubowny harmonogramem postępowania albo na rozprawie, jeżeli wyczerpany został już porządek składania pism"[38]. Zgodnie z drugim poglądem:

> w wypadku, gdy nowe żądanie zgłasza strona na posiedzeniu (rozprawie) ustnie w obecności strony przeciwnej, ta ostatnia strona zarzut, że żądanie strony przeciwnej wykracza poza zakres zapisu na sąd polubowny, powinna zgłosić najdalej do końca tego posiedzenia (rozprawy). W wypadku, kiedy nowe żądanie strony zostało zgłoszone w piśmie procesowym, strona przeciwna powinna zarzut przekroczenia zakresu zapisu na sąd polubowny podnieść najdalej w ciągu tygodnia od daty doręczenia jej pisma zawierającego to nowe żądanie[39].

T. Ereciński zaproponował bardziej elastyczną definicję, wskazując, że użycie pojęcia „niezwłocznie" oznacza zwyczajnie „konieczność działania w pierwszym możliwym terminie"[40].

Kolejnym przepisem k.p.c. stanowiącym refleks systemu prekluzji w arbitrażu jest art. 1193 k.p.c. Ustanawia on prekluzję dla podniesienia przez stronę zarzutu uchybienia dyspozytywnych przepisów odnoszących się do postępowania przed sądem polubownym[41]. Dotyczy to także, w braku innych ustaleń, zasad postępowania ustalonych zgodnie przez strony w miejsce przepisów dyspozytywnych[42].

Wreszcie obwarowana prekluzją jest także możliwość podniesienia niektórych zarzutów w skardze o uchylenie wyroku sądu polubownego. Jej podstawy zostały wskazane enumeratywnie w art. 1206 k.p.c.[43], w którym podzielone zostały na dwie kategorie.

---

[37] A. Marciniak [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Tom IV*, red. A. Marciniak, Legalis/el 2017, komentarz do art. 1180 k.p.c., teza 9.

[38] A. Orzeł-Jakubowska, [w:] *Kodeks*…, komentarz do art. 1180 k.p.c., teza 12.

[39] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. A. Zieliński, Legalis/el. 2022, komentarz do art. 1180 k.p.c., teza 5.

[40] T. Ereciński [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom VI*, red. T. Ereciński, Lex/el. 2017, komentarz do art. 1180 k.p.c., teza 7.

[41] A. Jakubecki [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom V. Art. 1096–1217,* red. T. Wiśniewski, Lex/el. 2021, komentarz do art. 1193 k.p.c., teza 1–2.

[42] R. Morek [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. E. Marszałkowska-Krześ, Legalis/el. 2017, komentarz do art. 1193 k.p.c., teza 1.

[43] A. Jakubecki [w:] *Kodeks*…, komentarz do art. 1206 k.p.c., teza 2.

Ustawodawca w art. 1206 § 1 k.p.c. wymienił te kategorie podstaw, które sąd rozpatruje wyłącznie na wniosek strony, której żądaniami jest związany[44], podczas gdy w § 2 wskazane zostały podstawy brane przez sąd apelacyjny pod uwagę z urzędu, tj. nawet jeżeli nie zostały przytoczone w skardze[45].

Przypadek ten jest o tyle ciekawy, że prekluzja nie wynika *explicite* z ustawy, a z praktyki orzeczniczej. Z jednej strony przyjęto wykładnię, podsumowaną w wyroku SN z 28.11.2013 r., IV CSK 187/13, że zakresy zastosowania podstaw uchylenia wyroku są rozłączne, co wynika z ich rozdzielenia przez ustawodawcę. W konsekwencji, chociaż niektóre z podstaw wymienionych w art. 1206 § 1 k.p.c. jednocześnie trudno pogodzić z podstawowymi zasadami porządku prawnego, to sąd nie ma możliwości ich uwzględnienia z urzędu, na podstawie art. 1206 § 2 pkt 2 k.p.c. (klauzula porządku publicznego)[46]. Z drugiej strony pozostałe, niepodniesione zarzuty, ulegają prekluzji po upływie terminu dwumiesięcznego *a tempore facti*[47] (jedynie wyjątkowo *ad scientiaie*, art. 1206 § 2 pkt 5 i 6 k.p.c.)[48]. Oznacza to, że: „w obrocie prawnym funkcjonować mogą wyroki nieakceptowalne przez porządek publiczny"[49]. Niewykluczone, że strona uzyska wiedzę o pewnych okolicznościach dopiero po upływie tego krótkiego terminu[50]. Brak możliwości dopuszczenia przez sąd spóźnionych zarzutów w razie uznania spóźnienia za usprawiedliwione należy oceniać negatywnie.

W toku postępowania przed sądem polubownym ustawodawca nie wprowadził ograniczenia w czasie możliwości modyfikacji lub uzupełnienia pozwu lub odpowiedzi na pozew. W odniesieniu do tych uprawnień przyjęto zasadę dyskrecjonalnej władzy sędziego i zgodnie z art. 1188 § 2 k.p.c. uzupełnienie lub zmiana takie są dopuszczalne, o ile sąd polubowny nie dopuści do nich ze względu na zbyt późne ich dokonanie.

4. Prekluzja w regulaminach wybranych sądów polubownych

W doktrynie przedstawiono stanowisko, iż prekluzja w postępowaniu arbitrażowym, w zakresie podnoszenia nowych twierdzeń i dowodów na ich poparcie, zasadniczo nie występuje[51]. W innych wypowiedziach postuluje się jednak, aby – ze względu na nadmierną nieostrość i niedookreśloność sformułowania „zbyt późno"[52] – w razie nieuzgodnienia tej kwestii przez strony, „sądy polubowne ustalały terminy, do których

[44] Postanowienie SN z 20.12.2013 r., V CSK 171/13, LEX nr 485894.

[45] A. Marciniak [w:] *Kodeks*…, komentarz do art. 1206 k.p.c., teza 2.

[46] Wyrok SN z 28.11.2013 r., IV CSK 187/13, LEX nr 1433567.

[47] K. Górski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz,* red. T. Szanciło, Legalis/el 2019, komentarz do art. 1206 k.p.c., teza 2.

[48] M. Zych, *Stosunek klauzuli porządku publicznego do podstaw uchylenia wyroku arbitrażowego uwzględnianych na wniosek. Glosa do wyroku SN z dnia 28 listopada 2013 r., IV CSK 187/13*, „Glosa" 2017, nr 1, s. 54–63.

[49] K. Górski, [w:] *Kodeks*…, komentarz do art. 1206 k.p.c., teza 2.

[50] M. Zych, *Stosunek*…, s. 54–63.

[51] Ł. Błaszczak, M. Ludwik, *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2007, s. 100.

[52] W. Sadowski [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. P. Rylski, Legalis/el. 2022, komentarz do art. 1188 k.p.c., teza 11.

strony mogą dokonywać zmian lub uzupełnień”[53]. Postulat jest coraz chętniej realizowany w praktyce sądownictwa arbitrażowego.

Po zmianie ustrojowej 1989 r. w zasadzie zrezygnowano z prekluzji na korzyść swobody kształtowania stosunku prawnego, odbijającej się w arbitrażu właśnie w zasadzie dyspozycyjności. Tak też uregulowano tę kwestię w pierwszym regulaminie Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej (dalej: SA KIG) z 1990 r., który nie przewidywał żadnego terminu prekluzyjnego w stosunku do zarzutów, dowodów czy twierdzeń. W § 8 ust. 2 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.1990 r. umieszczono wręcz postanowienie, że pozew ma zawierać jedynie wymienienie „zaofiarowanych środków dowodowych”. Dowody można było składać co do zasady do zakończenia przewodu.

Po dziesięciu latach na grunt zasad arbitrażu przed SA KIG zaszczepiono termin prekluzyjny dotyczący niektórych zarzutów, m.in. zarzutu braku właściwości sądu polubownego, który musiał być podniesiony przed wdaniem się w spór co do istoty sprawy[54], a także zarzutu naruszenia prawa, regulaminu lub ustaleń stron, zarzutu naruszenia zasady bezstronności lub zarzutu uniemożliwienia przedstawienia stronie wszystkich istotnych dla sprawy okoliczności[55], które powinny być podniesione niezwłocznie[56]. Nie uległa jednak zmianie zasada dyspozycyjności w odniesieniu do twierdzeń i dowodów, które co prawda powinny były być wymienione w pozwie, tak aby uzasadniały jego złożenie[57] (nie wprowadzono tego obowiązku dla odpowiedzi na pozew[58]), niemniej jednak nie przewidziano prekluzji prawa ich późniejszego przedstawiania. Analogiczne rozwiązania utrzymały się w Regulaminie z 2005 r.[59] oraz przy niewielkiej zmianie redakcyjnej, w Regulaminie z 2006 r.[60] W Regulaminie z 2007 r. surowość prekluzji zarzutu braku właściwości sądu arbitrażowego została złagodzona poprzez wprowadzenie elementu dyskrecjonalnej władzy arbitrów. Zarzut ten w dalszym ciągu mógł zostać zgłoszony jedynie przed wdaniem się w spór, zgodnie jednak z ówczesnym regulaminem SA KIG zespół orzekający mógł rozpoznać zarzut zgłoszony później w razie uznania go za usprawiedliwiony[61].

Zmianę przyniosło powstanie w 2005 r. Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z siedzibą w Warszawie (dalej: Sąd

[53] A. Zieliński, K. Flaga-Gieruszyńska [w:] *Kodeks…*, komentarz do art. 1180 k.p.c., teza 4.

[54] § 2 pkt 3 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2000 r. oraz § 2 pkt 5 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2003 r.

[55] § 4 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2000 r. oraz Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2003 r.

[56] § 7 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2000 r. oraz Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2003 r.

[57] § 21 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2000 r. oraz Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2003 r.

[58] § 23 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2000 r. oraz Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2003 r.

[59] Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2005 r.

[60] Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2006 r.

[61] § 4 ust. 2 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2007 r.

Arbitrażowy przy Konfederacji Lewiatan)[62]. W pierwszym regulaminie nowopowstałego sądu arbitrażowego przewidziano dość daleko idącą realizację zasady prekluzji. Postanowiono, że: „w pozwie oraz odpowiedzi na pozew strony obowiązane są wskazać wszystkie dowody, pod rygorem utraty prawa do ich powołania w postępowaniu; strona może, jednakże później powołać dowody, których wcześniejsze powołanie nie było możliwe, albo których potrzeba powołania wynikła później"[63]. Z drugiej strony okoliczności faktyczne i dowody na uzasadnienie lub odparcie wniosków mogły być przytaczane przez stronę do czasu zamknięcia rozprawy. Trybunał pomijał dowody, jeżeli okoliczności sporne zostały już dostatecznie wyjaśnione lub jeżeli strona wskazuje je jedynie dla zwłoki[64]. Takie rozwiązanie utrzymano także w regulaminie z 2010 r.[65]

Oprócz prekluzji dowodowej pierwszy regulamin Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan ze skutkiem prekluzyjnym powiązał także możliwość podniesienia zarzutu niewłaściwości sądu arbitrażowego. Zarzut taki powinien był być złożony najpóźniej z chwilą złożenia odpowiedzi na pozew. Spóźniony zarzut mógł zostać dopuszczony przez trybunał tylko w razie uznania, że opóźnienie spowodowane jest ważną przyczyną[66].

Ostatnia zmiana postanowień dotyczących prekluzji w postępowaniu arbitrażowym przed Sądem Arbitrażowym przy Konfederacji Lewiatan miała miejsce wraz z wejściem w życie regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan z 1.3.2012 r. ze zmianami obowiązującymi od dnia 23 marca 2015 r., od dnia 8 maja 2017 r., od dnia 13 maja 2020 r., od 8 lipca 2020 r. prekluzja została złagodzona, choć wciąż jest obecna. Najnowsza modyfikacja regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan, która weszła w życie 1.7.2023 r., nie zmieniła omawianych postanowień, zatem zmiany z 8.7.2020 r. wciąż obowiązują. W dalszym ciągu konieczne jest pełne uzasadnienie faktyczne i prawne zgłoszonych roszczeń już w pozwie, a tym samym podniesienie wszystkich twierdzeń w pozwie i odpowiedzi na pozew[67]. W braku odmiennego uregulowania tej kwestii w harmonogramie postępowania niedopuszczalne jest ich zgłaszanie po złożeniu pozwu[68]. Złagodzenie polega na tym, że uchylony został dawny § 16

[62] A. Szumański, *Nowy regulamin oraz wewnętrzne zasady postępowania przed Sądem Arbitrażowym przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan*, „ADR. Arbitraż i Mediacje" 2011, nr 2 (14), s. 129.

[63] § 16 ust. 3 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 15.2.2005 r.

[64] § 47 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 15.2.2005 r. oraz § 48 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 17.4.2010 r.

[65] § 17 ust. 3 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 15.2.2005 r.

[66] § 20 ust. 2 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 17.4.2010 r.

[67] § 16 ust 2 lit. c oraz § 18 ust. 2 lit. 3 tekstu jednolitego Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.

[68] B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, *Postępowanie przed sądem polubownym. Komentarz do Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan*, Warszawa 2015, s. 244–245, 277.

ust. 4 regulaminu przewidujący obowiązek załączenia do pozwu wszystkich dowodów[69], pod sankcją ich późniejszego niedopuszczenia[70]. Wymóg ten zachowano jednak w odniesieniu do odpowiedzi na pozew, do której należy załączyć dowody na poparcie zgłoszonych twierdzeń[71], pod sankcją ich późniejszego niedopuszczenia. Drugim przejawem złagodzenia prekluzji jest przyznanie zespołowi orzekającemu kompetencji do wyznaczenia, w braku odmiennej umowy stron, terminu na przekładanie dokumentów lub innych środków[72].

W dalszym ciągu także, w odpowiedzi na pozew lub pozew wzajemny, podniesiony powinien zostać zarzut braku właściwości sądu arbitrażowego[73]. Po raz pierwszy w regulaminie Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan pojawiło się ograniczenie możliwości podniesienia zarzutu wykroczenia przez stronę przeciwną ze swoim żądaniem poza zakres umowy o arbitraż, który powinien zostać podniesiony niezwłocznie po zgłoszeniu takiego żądania[74]. Zespół orzekający może dopuścić oba rodzaje zarzutów w razie ich spóźnienia, jeżeli opóźnienie w zgłoszeniu zarzutu uzna za usprawiedliwione[75]. Niezwłocznie także należy podnieść zarzut uchybienia postanowieniom regulaminu lub uzgodnionym zasadom postępowania, pod rygorem wyłączenia możliwości jego podniesienia w postępowaniu polubownym i sądowym, w tym w związku ze skargą o uchylenie wyroku sądu polubownego[76].

Zmiana podejścia do prekluzji widoczna jest także w aktualnym regulaminie SA KIG. Choć nie przewidziano w nim klasycznej prekluzji dowodowej, to postanowienia przewidujące szeroko rozumiany skutek prekluzyjny zostały doprecyzowane. Po pierwsze, zarzut braku właściwości sądu polubownego, w tym zarzut nieistnienia, nieważności lub bezskuteczności zapisu na sąd polubowny podniesiony może być najpóźniej w pozwie lub odpowiedzi na pozew, od czego nie przewidziano wyjątków[77]. Regulacja dotycząca zarzutu naruszenia zasad postępowania nie została przeformułowana – w dalszym ciągu zarzut ten powinien zostać po podniesiony niezwłocznie, gdyż w przeciwnym razie zostaje sprekludowany[78]. Co prawda przyjęto obowiązek wskazania

[69] Por. § 16 ust. 4 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 1.3.2012 r. ze zmianami obowiązującymi od dnia 23 marca 2015 r. i § 16 tekstu jednolitego Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.

[70] B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, *Postępowanie*…, s. 255.

[71] § 18 ust. 3 tekstu jednolitego Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.

[72] § 31 ust. 3 tekstu jednolitego Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.

[73] § 27 ust. 2 zd. 1 tekstu jednolitego Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.

[74] § 27 ust. 2 zd. 3 tekstu jednolitego Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.

[75] § 27 ust. 2 *in fine* tekstu jednolitego Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.

[76] § 35 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 1.3.2012 r.

[77] § 3 ust. 3 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 14.10.2014 r.

[78] § 4 ust. 4 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 14.10.2014 r.

do pozwu dowodów na poparcie twierdzeń co do faktów[79], a także dołączenia do pozwu i odpowiedzi na pozew dowodów, o ile ich charakter tego nie wyklucza[80], choć nie przewidziano skutku prekluzyjnego dla dowodów i twierdzeń niewskazanych. Zespół orzekający ma jednocześnie kompetencję „określenia terminu do zgłaszania dowodów, po upływie którego wnioski dowodowe stron nie zostaną uwzględnione"[81]. Z brzmienia wynika, że skutek prekluzyjny wprowadzonego tak terminu ma charakter bezwzględny, jednak w razie wykazania przez stronę, która uprawdopodobniła, że nie wiedziała lub przy dołożeniu należytej staranności nie mogła się dowiedzieć o istnieniu środka dowodowego albo że potrzeba powołania dowodu powstała później, zespół orzekający powinien ten spóźniony wniosek uwzględnić[82]. Podkreśla się także, że w „praktyce często spotyka się takie postanowienia, zgodnie z którymi strony są obowiązane ujawnić wszystkie dostępne im dowody, składając pisma w postępowaniu pod rygorem ich pominięcia jako spóźnionych"[83].

Praktyka arbitrażowa doprowadziła do wykształcenia instytucji szeroko rozumianego harmonogramu postępowania[84], niedawno implementowanej w Polsce także do postępowań przed sądami państwowymi[85]. Harmonogram postępowania, ustalany na jego początku, służy zapewnieniu szybkości postępowania. Tym samym stanowi w pewnym sensie rozszerzenie zasady koncentracji materiału procesowego, w tym nierzadko właśnie prekluzji dowodowej, w nieco złagodzonej formie, na całe postępowanie. Jest bowiem wyznaczeniem granic czasowych dla wszystkich lub wybranych czynności procesowych, w szczególności dot. postępowania dowodowego. Zgodnie z Regulaminem Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan zespół orzekający obligatoryjnie, niezwłocznie po ukonstytuowaniu się sporządza postanowienie proceduralne, które obejmuje m.in. kalendarz postępowania[86]. Kalendarz powinien określać w szczególności m.in. termin złożenia kolejnych pism, wskazania świadków i biegłych lub ich zeznań oraz termin końcowy na zgłaszanie nowych twierdzeń i dowodów. Z góry, na podstawie pierwszych pism procesowych, należy też określić szacunkowy termin zamknięcia postępowania dowodowego[87]. Kalendarz postępowania

[79] § 25 ust. 1 pkt 4 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 14.10.2014 r.

[80] § 25 ust. 3 pkt 2 oraz § 27 ust. 5 pkt 2 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 14.10.2014 r.

[81] § 33 ust. 3 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 14.10.2014 r.

[82] M. Łaszczuk, R. Morek [w:] *Regulamin Arbitrażowy Sądu Arbitrażowego przy KIG,* red. M. Łaszczuk, A. Szumański, Warszawa 2017, komentarz do § 33, s. 361.

[83] M. Łaszczuk, R. Morek [w:] *Regulamin*…, s. 346.

[84] Rozwiązanie to występuje w najważniejszych dokumentach i aktach prawnych dotyczących arbitraży międzynarodowe, por. Rule 26 International Centre for Settlement of Investment Disputes Arbitration Rules, art. 24 International Chamber of Commerce Arbitration Rules, art. 17 oraz art. 25 The United Nations Commission on International Trade Law Arbitration Rules.

[85] Patrz: art. 2055–2059 k.p.c.

[86] § 26 ust. 2–3 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 1.3.2012 r.

[87] § 26 ust. 3 tekstu jednolitego Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.

należy interpretować jako swoisty sposób realizacji systemu prekluzji dowodowej. Składanie nowych dowodów po jego upływie jest co do zasady niedopuszczalne[88], zaś w razie uchybienia terminom w nim określonym zespół uprawniony jest do kontynuowania postępowania pomimo braku działania strony i wydania wyroku, chyba że spóźnienie było usprawiedliwione[89].

Regulamin SA KIG jest nieco bardziej liberalny. Jakkolwiek obligatoryjne jest przyjęcie harmonogramu, chyba że zespół orzekający uzna to za zbędne[90], to nie ma wymogów co do jego treści. Jedynie zawarto wskazówki, iż może zwłaszcza określać kolejność i terminy składania pism przez strony, przeprowadzania dowodów i posiedzeń oraz przewidywany termin wydania orzeczenia kończącego postępowanie[91].

5. Podsumowanie

System prekluzji jest instytucją trwale wpisaną w postępowanie przed sądem polubownym w Polsce, obecną tak na poziomie regulacji kodeksowej, regulaminów największych stałych sądów polubownych, jak i umów stron co do zasad i reguł postępowania. Jest jednym z najskuteczniejszych narzędzi realizacji zasady szybkości postępowania, stawiając granice czasowe dla określonej działalności stron. Jednocześnie ma istotny wpływ na zapewnienie równości stron. Z drugiej strony ma także wady w postaci nadmiernej produkcji materiału procesowego i hamowania naturalnego przebiegu procesu.

W polskim porządku prawnym naprzemiennie odchodzono od niej, a widząc płynące zeń zalety, wracano lub ubierano ją w nowe szaty. Podobnie w postępowaniu przed sądem polubownym, co widać w regulaminach największych polskich sądów polubownych. Z biegiem czasu pojawia się w nich więcej elementów o charakterze prekluzyjnym. Podstawowym rozwiązaniem jest obowiązek przedstawienia wszystkich twierdzeń i dowodów w pozwie i odpowiedzi na pozew, jak i prekluzja dotycząca możliwości podniesienia określonych zarzutów, ale też jako swoistą emanację prekluzji uważam harmonogram postępowania, który choć różny od typowej prekluzji, w analogiczny sposób służy realizacji tych samych celów. Można też przypuszczać, że inaczej niż w postępowaniu przed sądem państwowym, łatwiej jest w arbitrażu łagodzić wskazane negatywne skutki prekluzji właśnie z racji na mniejszy formalizm tego postępowania i jego odmienną dynamikę.

Wydaje się więc, że prekluzja stanowi nieodzowną część postępowania przed sądem polubownym i dobrze zakorzeniła się w jego warunkach, bowiem odpowiada specyfice arbitrażu i uzasadnieniu jego funkcjonowania. W praktyce zaś jest kluczowym narzędziem dla przeciwdziałania przewlekłości postępowania arbitrażowego.

[88] B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, *Postępowanie*…, s. 395.

[89] B. Gessel-Kalinowska vel Kalisz, *Postępowanie*…, s. 392–395.

[90] § 31 ust. 2 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 14.10.2014 r.

[91] § 31 ust. 1 Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 14.10.2014 r.

Bibliografia

Literatura

- Błaszczak Ł., Ludwik M., *Sądownictwo polubowne (arbitraż)*, Warszawa 2017.
- Dalka S., *Postępowanie arbitrażowe*, Gdańsk 1980.
- Dalka S., *Sądownictwo polubowne w PRL*, Warszawa 1987.
- Dobrzański B. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom 1*, red. Dobrzański B., Lisiewski M., Resich Z., Siedlecki W., Warszawa 1975.
- Ereciński T. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom VI*, red. Ereciński T., Lex/el. 2017.
- Gajda-Roszczynialska K., *Alternatywne metody rozwiązywania sporów konsumenckich – arbitraż, wybrane zagadnienia (cz. III),* „ADR. Arbitraż i Mediacja" 2008, nr 4.
- Gajda-Roszczynialska K., *Sprawy o ochronę indywidualnych interesów konsumentów w postępowaniu cywilnym*, Warszawa 2012.
- Gajda-Roszczynialska K., *System koncentracji materiału procesowego po zmianach wprowadzonych na mocy ustawy z 4.07.2019 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw w postępowaniu zwyczajnym*, „Polski Proces Cywilny" 2020, nr 1.
- Gessel-Kalinowska vel Kalisz B., *Postępowanie przed sądem polubownym. Komentarz do Regulaminu Sądu Arbitrażowego przy Konfederacji Lewiatan*, Warszawa 2015.
- Góra-Błaszczykowska A., *Zasada równości stron w procesie cywilnym*, Warszawa 2008.
- Górski K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Szanciło T., Legalis/el. 2009.
- Gwiazdomorski J., *Terminy zawite do dochodzenia roszczeń w Kodeksie cywilnym,* „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny" 1968, nr. 3.
- Jakubecki A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom V. Art. 1096–1217*, red. Wiśniewski T., Lex/el. 2021.
- Janik A., *Środki przeciwdziałające przewlekłości postępowania arbitrażowego*, „Acta Iuris Stetinensis" 2018, nr 3 (23).
- Klafkowski Z., Rosienkiewicz A., *Państwowy Arbitraż Gospodarczy. Komentarz*, Warszawa 1978.
- Lichoń K., *Obowiązywanie zasady równości stron w postępowaniu przed sądem polubownym*, „Folia Iuridica Wratislavienis" 2013, nr 2/1.
- Łaszczuk M., Morek R. [w:] *Regulamin Arbitrażowy Sądu Arbitrażowego przy KIG*, red. Łaszczuk M., Szumański A., Warszawa 2017.
- Marciniak A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, Tom IV*, red. Marciniak A., Legalis/el. 2017.
- Morek R. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Marszałkowska-Krześ E., Legalis/el. 2017.
- Orzeł-Jakubowska A. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz,* red. Rylski P., Legalis/el. 2022.
- Pruś P. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Tom II. Art. 478–1217*, red. Manowska M., Lex/el. 2021.
- Sadowski W. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Rylski P., Legalis/el. 2022.

- Szumański A., *Nowy regulamin oraz wewnętrzne zasady postępowania przed Sądem Arbitrażowym przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan*, „ADR. Arbitraż i Mediacja" 2011, nr 2 (14).
- Tyczka M., *Arbitraż i postępowanie arbitrażowe*, Warszawa 1985.
- Weitz K., *Między systemem dyskrecjonalnej władzy sędziego a systemem prekluzji – ewolucja regulacji prawa polskiego* [w:] *Ewolucja polskiego postępowania cywilnego wobec przemian politycznych, społecznych i gospodarczych*, red. Dolecki H., Flaga-Gieruszyńska K., Warszawa 2009.
- Włodyka S., *Arbitraż gospodarczy*, Warszawa 1985.
- Wójcik M.P. [w:] Kodeks *postępowania cywilnego. Tom II. Komentarz do art. 730–1217*, red. Jakubecki A., LEX/el. 2017.
- Zembrzuski T., *Koncentracja materiału procesowego – w poszukiwaniu właściwej drogi* [w:] *Praktyka wobec nowelizacji postępowania cywilnego – konsekwencje zmian*, red. Dziurda M., Zembrzuski T., Warszawa 2021.
- Zieliński A., Flaga-Gieruszyńska K. [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, red. Zieliński A., Legalis/el. 2022.
- Zych M., *Stosunek klauzuli porządku publicznego do podstaw uchylenia wyroku arbitrażowego uwzględnianych na wniosek. Glosa do wyroku SN z dnia 28 listopada 2013 r., IV CSK 187/13*, „Glosa" 2017, nr 1.

Akty prawne

- Rozporządzenie Rady Ministrów z 19.9.1983 r. w sprawie postępowania arbitrażowego (Dz.U. nr 57, poz. 255 ze zm.).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z 24.10.1949 r. w sprawie organizacji państwowych komisji arbitrażowych i trybu postępowania arbitrażowego (Dz.U. nr 55, poz. 441).
- Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 2021, poz. 1805, tekst jedn. ze zm.).
- Ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. nr 43, poz. 296).

Orzecznictwo

- Postanowienie SN z 20.12.2013 r., V CSK 171/13, LEX nr 485894.
- Wyrok SN z 10.7.2008 r., III CSK 65/08, LEX nr 448045.
- Wyrok SN z 21.2.2008 r., III CSK 292/07, „Monitor Prawniczy" 2008, nr 7.
- Wyrok SN z 28.11.2013 r., IV CSK 187/13, LEX nr 1433567.

Inne

- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2000 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2003 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2005 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2006 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 1.1.2007 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Krajowej Izbie Gospodarczej z 14.10.2014 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 15.2.2005 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 17.4.2010 r.

- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 2020 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 1.3.2012 r.
- Regulamin Sądu Arbitrażowego przy Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan z 1.3.2012 r. ze zmianami obowiązującymi od dnia 23 marca 2015 r.